

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ
ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ

ФАРҒОНА ДАВЛАТ УНИВЕРСИТЕТИ

**FarDU.
ILMIY
XABARLAR-**

1995 йилдан нашр этилади
Йилда 6 марта чиқади

— 2-2020 —

**НАУЧНЫЙ
ВЕСТНИК.
ФерГУ**

Издаётся с 1995 года
Выходит 6 раз в год

Б.Холматова	
Маънавий маданият тараққиётида миллий ва умуминсоний қадриятларнинг ўзаро алоқадорлиги	167
А.Шарафиддинов	
XIX аср охири – XX аср бошларида Қўқон шаҳри аҳолиси ва унинг ўсиш динамикаси.....	170
Д.Алиязарова	
Иккинчи жаҳон уруши йилларида Ўзбекистон ва Озарбайжон ўртасидаги гуманитар алоқалар	173
Ш.Мамадалиев	
Болалар ўртасида ҳуқуқбузарликлар олдини олиш бўйича совет ҳокимиятининг фаолияти (1917 – 1921).....	176
М.Мўминова, И.Якубов	
Кетрин Мансфилд ҳикояларидаги ёлғизлик	178
Н.Хошимова	
Ассоциацияларнинг фоносемантик тадқиқи	180
Н.Аббасова	
Тил ўргатиш жараёнида инглиз мақол ва маталларини ўқитиш муаммолари.....	183
Ш.Юсупова	
Ўзбек тилига хос асосий диний концептлар ҳақида	187
М.Курбанова, Д.Юсупова	
Замонавий инглиз тилида “to force” феълининг функционал-семантик ва парадигматик тавсифи.....	190
М.Ғофурова	
Инглиз тилида қўлланиладиган варваризмларнинг функционал – семантик хусусиятлари	193
М.Исломова	
Ҳаёт ҳақиқати ва аллегорик тасвир.....	197
С.Исроилова	
Ҳикоят (притча)нинг бадиий адабиётдаги ўрни.....	200
М.Мадазимова	
Чингиз Айтматов ижодида архетип образлар ва уларнинг функцияси.....	203
М.Ҳожиева	
Назира ва унинг мумтоз адабиёт тарихидаги ўрни.....	206
М.Ходжаева	
Тилнинг товуш тизимини тадқиқ қилишнинг назарий методологияси.....	208
М.Қаҳҳорова, Г.Астонова	
Замонавий дарсликларда ёзиш кўникмаларини ривожлантириш усуллари.....	211
Н.Ўринова, З.Жакбарова	
Талабаларда ижтимоий-маданий компетентликни шакллантиришнинг педагогик-психологик муаммолари	214
Д.Ҳайдарова	
Нофилологик олий ўқув юртлари талабаларининг чет тилида коммуникатив компетенциясини шакллантириш мазмуни.....	217
Ф.Мирзараҳимова	
Чет тилини ўқитишда ижтимоий-маданий воситалардан фойдаланишнинг айрим жиҳатлари.....	220
М.Қурбонова	
Ўқитувчиларни ўқитиш ва психологик таълимнинг устуворликлари	225
	ФАНИМИЗ ФИДОЙЛАРИ
УСТОЗЛАР САРДОРИ	227
МОҲИР ТАДҚИҚОТЧИ	231

УДК: 41+371 036

НАЗИРА ВА УНИНГ МУМТОЗ АДАБИЁТ ТАРИХИДАГИ ЎРНИ

НАЗИРА И ЕГО МЕСТО В ИСТОРИИ КЛАССИЧЕСКОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

NAZIRA AND ITS ROLE IN CLASSIC LITERATURE HISTORY

М.Ҳожиева

Аннотация

Мақолада Назира ва унинг хусусиятлари, бошқа шеърӣй шакллардан фарқи, мумтоз мерос, адабий муҳит ва муайян ижодкор меросида тутган ўрни ҳақида сўз боради.

Аннотация

В статье рассматриваются особенности Назиры и его различия, его место в классическом наследии, в литературной среде и определённого творца.

Annotation

In this article Nazira and its features, different from other forms poetry classic heritage, literary environment and the role of a particular creator in their heritage is mentioned.

Таянч сўз ва иборалар: анъана, янгилик, адабий муҳит, замонавийлик, ўзига хослик, мумтоз шеърӣят, бадиий қиммат, ижодий позиция.

Ключенные слова и выражения: традиция, новаторство, литературная среда, современность, своеобразие, классическая поэзия, литературная ценность, творческая позиция.

Keywords and expressions: Tradition, literary medium, modernity, originality, classical poetry, literary value, creative poetry.

Ўзбек мумтоз адабиётда асрлар бўйи давом этиб келаётган анъаналар бир қанча анъаналар мавжуд. Турли давр сўз санъаткорлари бу анъаналарни ўзига хос тарзда, янги раҳ бағишланган ҳолда давом эттириб келмоқдалар. Ана шундай анъаналардан бири назирачилик ҳисобланади. Назира шеърларга адабиётшунослар турлича нуқтаи назардан ёндашадилар. Аксарият бадеъшунослар уни тақлиднинг бир тури, янги гап айтишга имкон бермайдиган шаклбозликнинг кўриниши, деб ҳисоблайдилар. Хўш, аслида назира нима?

“Назира – (ар. ўхшаш нарса) салафлар ёки замондош шоирлар асарларига ўхшатма, жавоб тариқасида яратилган асар. Шоир назира яратар экан, бирор асарга кўр-кўрона тақлид қилмайди, унга ижодий ёндашади, асар мазмунини ривожлантиради, ғоявий мотивлари, образларини бойитади, бадиий қимматини оширади. Шу билан у асарга ўз даври, тарихий шароити ва адабий муҳити руҳини киритади” [1,165].

Ўзбек мумтоз шеърӣятининг буюк вакиллари – Алишер Навоӣй, Ҳусайний, Машраб, Фурқат кабиларнинг бу соҳада моҳирона қалам тебратганлари маълум. Алишер Навоӣйнинг “Девони Фоний” асарига кирган аксарият шеърлар назиралардан иборатдир. Айтиш мумкинки, улуг ўзбек

шоири ва мутаффакири мазкур асари билан ўзбек адабиётда форс-тожик тилида яратилган назирачиликнинг асосчиси сифатида тарихда қолди.

Шоир Кулфатни ҳам ўзбек мумтоз шеърӣят тарихида назирачиликнинг таниқли намояндаларидан бири, деб ҳисоблаш мумкин. Чунки шоир Кулфат Навоӣйнинг кўп ғазалларига назира боғлашда муваффақият қозонган.

Шарқ, хусусан, ўзбек мумтоз адабиётда татаббуъ атамаси ҳам кенг қўлланилади. Мазкур атама назирага яқин турса-да, ундан фарқ қилади.

Татаббуъ – (ар. эргашмоқ) ижодкорнинг бирон бир шоирга эҳтироми белгиси сифатида ёки беллашиш, мусобақалаш мақсадида унинг бирон асарига ёзилган жавоби. Жавоб ўша асар мавзуси, вазни, қофия тизими доирасида ёзилиши шарт бўлган. Татаббуълар шеърӣятнинг исталган жанри ё шакли – фарддан тортиб дostonгача ёзилиши мумкин. Адабиётимизда татаббуълар ғазал ва дoston шаклларида битилган [2,253].

Қўқон адабий муҳитида назирачилик кенг ривожланди. Ҳамза Ҳакимзода Ниёзий 1927 йилда “Ўзбек хотини тилидан” шеърини Бобораҳим Машрабнинг “Дастингдан” радифли мухаммасига назира тарзида ёзди. Ҳамза Машраб шеърининг вазни, қофияси ва радифини сақлаган ҳолда ёзган мазкур шеърӣ мусаддас тарзида

М.Ҳожиева – ҚДПИ, ўқитувчи.

яратади. Машраб эса мухаммас тарзида баён қилади.

Машраб мухаммасида айтишича, уни кўзининг оқидек меҳрибон, руҳи равони, дилининг қуввати бўлган ёридан айирдилар. Ошиқ чаманда булбул каби ошиёнсиз, ҳатто вайроналардан ҳам макон топа олмайди. Яқинидан, азизидан жудо бўлиб, бошида суюнчиғи йўқ ошиқ ҳеч кимни ўзининг ҳолатига тушишини хоҳламайди. Бу ёруғ олам ҳам кўзига тордек бўлиб кўринади. Аммо у яратгандан умид узмайди. Ҳаётга ишонч-умид билан боқади, ҳиммат йўлига етишликни орзу қилади:

Илоҳо, менга еткургаймукин хуршиди матлабни,

Саодат вақтида бошимга чун иқболи кавкабни,

Илоҳо, сен етур ҳиммат йўлига хаста Машрабни,

Ҳама обод бўлди, бўлмадим обод дастингдин,

Ки мен ҳар қайға борсам, дод этарман, дод дастингдин [3, 185].

Ҳамза мусаддасида эса замона зайлидан нолиган, озодликка чиқишни орзу қилган аёлнинг дарду ҳасратлари ифода қилинган.

Ёш умри жовидонлар бўлди чун барбод, дастингдан,

Асир қолдиқ жаҳонда, беҳабар устод, дастингдан [4, 194].

дея ўзи яшаётган муҳит ҳамда мавжуд тузумдан азият чеккан лирик қаҳрамон - аёл ижтимоий муаммолардан шикоят қилади. Бу жаҳонда булбул эдик, катаклар бизларга ошиён бўлди, гўё қанотсиз кўршапалак каби қоронғу зиндонларни макон қилганмиз. Бу зиндонлар ғорга ўхшайди. Қуёш нури чаманларга тушмагани каби паранжи ҳам бизнинг илму фандан баҳраманд бўлишга тўсқинлик қилаётир. Бошқа мамлакат аёллари биздек паришон бўлмади, тирик бўла туриб, кафанга бурканиб, кабрга, яъни зиндонга

солинмайди, дея нола чекади паранжи – чиммат асираси бўлган аёл.

Машраб мухаммасида

Ҳама обод бўлди, бўлмадим обод дастингдин,

Ки мен ҳар қайға борсам, дод этарман, дод дастингдин

байти такрорланади.

Ҳамза назирасида эса

Ҳама озод бўлди, бўлмадик озод дастингдан,

Бугун Байналмилалга дод этармиз, дод этарман, дод дастингдан

тарзида ижтимоий мазмун кучайтирилади.

Машраб мухаммасида аёл-ёр анъанавий кўринишда, ошиққа меҳр кўрсатмайдиган маъшуқа сифатида гавдаланади (Машраб мухаммасида тасаввуфий қарашлар акс этган). Ҳамза мусаддасида эса озодликка ташна бўлган аёлнинг лирик образи гавдаланади. Бир сўз билан айтганда, Машраб шеърида акс этган мавзу Ҳамза ижодида янгича маъно, замонавий руҳ касб этади.

Демак, назира ҳамда татаббуъ бир-биридан фарқ қиладиган адабий тушунчалардир. Назирада тарихий шароит ва адабий муҳит руҳи кўпроқ акс этади, татаббуъда эса асар мавзуси, вазни, қофия тизими сақланиши шарт бўлади. Назирада мавзу, мазмун ва шаклга ижодий қаралади, ғоядагина эмас, балки бадиий шаклда ҳам ўзгариш рўй беради. Татаббуъда эса машҳур шоирнинг асарига унинг қофияси ва вазни сақланиб, жавоб тариқасида ёзилиши лозим бўлади.

Хулоса қилиб айтганда, бирор адабий муҳит, мактаб ёки муайян ижодий доира ҳақида тўла тасаввурга эга бўлиш, муаллифларнинг дунёқараши, ижодий позицияси, энг муҳими, услуб хусусиятларини белгилашда назира шеърлар тадқиқ ва таҳлили муҳим аҳамиятга эгадир.

Адабиётлар:

1. Салиев Ф., Қурбонниёзов Г. Адабиётшунослик атамаларининг изоҳли сўзлиги. – Т.: “Янги аср авлоди”. 2010.
2. Салиев Ф., Қурбонниёзов Г. Адабиётшунослик атамаларининг изоҳли сўзлиги. – Т.: “Янги аср авлоди”. 2010.
3. Машраб. – Т.: Ғ.Ғулом номидаги адабиёт ва санъат нашриёти, 1971.
4. Ҳамза Ҳақимзода Ниёзий. Тўла асарлар тўплами. 2-том, –Т.:1988.

(Тақризчи: Ҳ.Жўраев – филология фанлари доктори).